

TO UNDO

Ася Цісар

В якийсь момент англійське слово «undo» повністю захопило мою увагу. «Undo» означає скасовану дію — не «не робити», не «переробити», а саме «зробити так, щоб скоєне зникло», відмінити час, повернутися в момент перед тим, як було прийнято рішення чи вчинено дію. Щойно я його знайшла, слово перетворилося на фонтан в парку чи кришталеву вазу у бабусиному серванті — стало центроутворюючим, об'єктом, матеріальність якого застрягла в полі зору, хоч як би я розвертала голову навкруги. Повернутися в точку, з якої мірялася нормальність, зібрати все назад, туди, де ані ти, ані світ ще не лежали на землі уламками. Відмінити час. Скасувати дію.

I

У лютому 2023-го ми всі зустрілися в Берліні. Зустрілися вперше від початку повномасштабного вторгнення, хоча в минулому житті щотижня збиралися на одній із наших кухонь. Мій літак із Варшави приземлився раніше, її з Амстердаму — через годину. Він із дружиною забрав нас машиною з аеропорту. По гладкій, наче дзеркало, дорозі колеса несли нас на околиці Шарлоттенбургу, де після школи відсипався їх син-першокласник. Ми говорили, ми сміялися, і кожную ноту цього сміху я знала напам'ять. Вперше за понад рік ці ноти живі, не покручені дисторцією телефонних динаміків. Не було нічого більш природнього, нічого більш нормального, аніж ця розмова старих друзів. На мить щось стиснуло моє горло, картинка попливла перед очима — я не знаю, що є більш штучним: цей німецький пейзаж як тло нашої розмови чи ми, так неприродньо вклеєні в нього? Ми ніколи не бачилися закордоном. Я ніколи не чула його німецької, ніколи не бачила, як вона не наважується звернутися з питанням до перехожого. Але ми тут, їдемо в машині з його все ще українськими номерами, говоримо, сміємося, перелічуємо подарунки, які ми купили для їх сина. Вона, та, що прилетіла з Амстердаму, впоралася з подарунками найкраще:

— Я б винесла пів магазину, але Мартін сказав...

— Хто? — перепитує він і в машині нависає тиша. Вона піджимає губи, але він насправді не мав злого на думці, просто не розчув ім'я з водійського крісла.

Ми, жінки в цій машині, знаємо його ім'я — Мартін, але ми не вимовляємо його в чоловічій присутності. Він, як і всі наші чоловіки, знає про мартінове існування, але відсутність імені дозволяє прикидатися, що Мартіна не існує. З Амстердаму вона прилетіла від нього, а кілька місяців тому, з другої спроби вона наважилася переїхати в Амстердам до нього. Так розірвався трикутник, який існував, здається, вічно між нею, Мартіном і її чоловіком — найкращим другом того, хто сидить на водійському кріслі. Мартін з'явився ще перед їх весіллям, власне весілля сталося, тому, що вона поклялася, що Мартін зникне. Але він не зник, час і простір ховали його і вибулькували знову кожного разу, коли реальність вимагала від неї втечі, коли вона хотіла забуття. Здається, вічно вона вибирала між чоловіком, якого кохала, і Мартіном, який кохав її так, як вона мріяла бути коханою.

Окрім мене, всі в цій машині тікали з бомбардованого прифронтового міста. Я втекла набагато раніше, коли замість ракет літали літаки, а фронт називався кордоном. Вона з чоловіком протрималася тиждень, доки авіабомба не рознесла будинок навпроти. Вона залишила чоловіка в Україні, сказала, що поїде до мене у Варшаву, а сама купила квиток в Амстердам.

— Давайте просто не будемо, — вона врешті порушує завислу в машині тишу, — і йому, будь ласка, не треба це переказувати.

— Та ми не те, що спілкуємося, — пролунає з водійського крісла і тиша нависне знов.

Так насправді він ні з ким тепер не спілкується. Від квітня 2022-го, коли його дружина раптово попросила знайти для нього ночівлю в Будапешті, він не написав і слова в чатах, що об'єднували всіх, кого ми колись називали друзями, жодного допису в соцмережах, ані єдиної сторі. «Ти скажеш, я погана людина? Скажеш, я не мала цього робити, але рішення треба було приймати швидко і як він не зміг, то я прийняла це рішення за нього, — після ночі на телефоні скаже мені його дружина, — Тепер тільки б перегнати цю кляту машину через кордон». Йому вона так і не скаже, що теж сумнівалася, що кожного разу, коли вона їде в Ужгород до стоматолога, вона насправді їде до рідного міста, днями прибирає їх спустілий будинок, перескладає речі, вириває бур'яни, що ними заросли квіти навколо бесідки. Кожну з цих тріщин сховає дзеркало німецької дороги. Ми сидітимемо на кухні їх берлінської квартири, говоритимемо і сміятимемося, орендуватимемо простір і час, за які платитимемо мовчанням.

II

— У плеканні власного егоїзму ти ані краплі не змінився.

— Я егоїст, бо вирішив піти добровольцем?

— Ні, лише тому, що вирішив мені про це розказати.

Коли нам було п'ятнадцять, ми читали Керуака і мріяли стати письменниками, йшли пішки полями вздовж траси Василівка-Запоріжжя і клялися вічно кохати одне одного. Ми тікали у світ книжок і їх історій, складені з друкованих літер Берроуз і Гінзберг ходили з нами поруч, закінчували речення, які лише формувалися у наших головах. Здається, ми не знали нічого, крім тих історій і саме історіями, здавалося, мають стати наші життя. За чотирнадцять років, що минули відтоді, ми роз'їхалися по різних континентах, зустріли інших людей, але так і не перестали кохати одне одного. Ти вперто тримався нашої мрії, з нас двох лише ти насправді ніколи її не зрадив. Письмо пішло від мене, коли чоловіки, що прийшли на твоє місце, поставили під сумнів мене і світ, який я бачила своїми очима. Я лежала на землі, доки ти збирав всій світ зі сліпучо блискучих шматочків, складав історію, яку хотів би розказати.

Ти прилетів на фронт з Нью-Йорку, де залишив недописаним перший роман, контракт з видавництвом, дівчину з красивими арабськими очима, та квартиру, яку на шість місяців переорендував своєму приятелю. Ти загинув у другому ж бою, за кілька кілометрів від місця, де ми давали свої дитячі клятви. Ти залишив мій контакт своїм нью-йоркським друзям — вирішувати, як переписати договір на оренду квартири без свідоцтва про смерть, слухати ридання твоєї дівчини і прохання видати книгу в пам'ять про тебе. А я так ніколи і не змогла заплакати про тебе, лише пересклала у голові всі книжки, що ми коли-небудь читали разом, намагалася знайти історію, що так плекала твоє самолюбство.

III

З ними ми бачимося в Каунасі. У грудні 2023-го незалежно одна від одної нас запросили на платформу для молодих кураторів презентувати наші думки з приводу Східної Європи. Минулого разу ми бачилися так само випадково — у Варшаві навесні

2022-го. Вони мали вертатися до Києва з відпустки у Римі, натомість зависли у Варшаві, в покордонній точці географії і питання — що далі?

— Цікаво, де тепер твої чоботи?

За вікном метр снігу, як тоді в березневій Варшаві, коли я позичила їм свої зимові чоботи — взуття, яке очікувано вони не брали у римську відпустку. Тепер для кожної з нас зимові чоботи недозволена розкіш — вони займають забагато місця у валізах, на які перетворилися наші шафи.

Ми сидимо за вечерею у маленькому грузинському ресторанчику і жадібно говоримо — про плітки, про спільних знайомих, про мистецтво, культуру, європейців і росіян. Ми знайомі давно, але до повномасштабного вторгнення ми не були подругами, а після... після вже нічого з того, що було, не мало значення. Зараз, у цьому маленькому грузинському ресторанчику, ближчому до кордону потенційного російського вторгнення, ніж до Балтійського моря, немає людей рідніших за нас. Ми бенкетуємо, оточені чужинцями, ми пожираємо нашу взятую нізвідки спільність, дискутуємо, вдивляємося одна в одну і шукаємо відображення власних думок чи то в очах, чи то в уламках минулого, що виблискують на їх дні. Ми провалюємося у це минуле, не наше спільне, бо його ж і не було насправді, кожна провалюється у власне — у час і простір, коли такі дискусії ще були можливими, коли було з ким дискутувати. Ми ловимо кожен відблиск цих спогадів, але дзеркала здатні відбивати лише світло сонця, а не його тепло.

У Каунасі ми мовчимо лише про одне — як важко в обличчях і тілах одна одної нам впізнати тих, кого ми знали до повномасштабного вторгнення. Ми покручі, тіні людей, якими були колись. Розкладені на фрагменти ці зміни ледь помітні — хтось набрав пару кілограмів, у когось скам'яніли плечі, висунулася вперед і стала короткою шия, у когось перетиснуті м'язи щелепи створили з обличчя непропорційний п'ятикутник. І очі, тепер у нас всіх однакові очі. Раніше світ починався на їх сітківці, тепер його кордон відсунувся, проклавши між нами і світом чітку межу.

IV

В якийсь момент англійське слово «undo» повністю захопило мою увагу — кожного разу, закриваючи очі, я бачила дівчину з минулого, дівчину, якою я була колись. Вона видавалася мені точкою, до якої вела пряма лінія. В якийсь момент, і я все шукала в який саме, ця лінія з'їхала, розпливлася і загубилася у просторі листа. Я складала плани і списки, розкладала ту дівчину на фрагменти і приміряла їх до себе. Все, що випадало з її обрису, здавалося мені зайвим, неправильним, саме воно відрізняло мене від неї, саме це треба було змінити, змити з себе, адже воно робило не правильною саму мене, не нормальною, саме це видавалося причиною болю, який так багато років не змовкав у моїй голові. Кожна спроба оберталася невдачею і з помноженою люттю я поверталася до листа, намагалася знайти загублену лінію, розвернути її назад у точку, з якої вимірюється нормальність. Якщо я це зможу, то ніколи більше не зведу з неї очей, як вартовий, я пильнуватиму відновлену рівність лінії. Я поставила собі надважке завдання, але і та дівчина ніколи не боялася викликів, — треба було розвідати все, чого не бачила вона, засіяти травою кожну стежку, розізнати кожну історію, якої вона не знала, і врешті, як вона, не знати ціну рівної лінії.

У якийсь момент англійське слово «undo» повністю відпустило мою увагу. Я змірилася з ним як із фонтаном у парку, і вперше з цікавості зазирнула по його значення у словник.

undo | AMERICAN DICTIONARY

undo

verb [T]

US /ʌnˈduː/

present participle **undoing** | past tense **undid** US /ʌnˈdɪd/ | past participle **undone** US /ʌnˈdʌn/

undo verb [T] (UNFASTEN)

[Add to word list](#)

to unfasten something that is closed or tied:

- *He undid the top button of his shirt and loosened his tie.*

undo verb [T] (REMOVE EFFECTS)

[+](#)

to remove the effects of something that happened earlier:

- *It's difficult to undo the damage caused by a father who abandons his child.*

(Definition of **undo** from the [Cambridge Academic Content Dictionary](#) © Cambridge University Press)